

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIUS

SEIMO KONTROLIERIAUS INICIATYVA ATLIKTO TYRIMO DĖL PANEVĖŽIO PATAISOS NAMŲ PAREIGŪNŲ VEIKSMŲ TEISĖTUMO IR PAGRĮSTUMO, ATLIEKANT NUTEISTŪJŲ (SUIMTŪJŲ) PATIKRINIMUS NAKTĮ, PAŽYMA

2022-12-30 Nr. 4D-2022/1-638
Vilnius

TYRIMO PAGRINDAS

1. Tyrimas pradėtas Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierės Erikos Leonaitės 2022 m. gegužės 27 d. sprendimu Nr. 4D-2022/1-638.

Tyrimo tikslas. Nustatyti, kuo vadovaujantis ir ar pagrįstai Panevėžio pataisos namų (toliau – PPN) administracija atlieka nuteistųjų (suimtųjų) naktinius patikrinimus.

Tyrimo pagrindas. Pagrindas pradėti tyrimą savo iniciatyva yra Seimo kontrolierių įstatymo 13 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad jeigu skundas yra gautas žodžiu, telefonu arba Seimo kontrolierius nustatė pareigūnų piktnaudžiavimo, biurokratizmo ar kitaip pažeistų žmogaus teisių ir laisvių požymių iš visuomenės informavimo priemonių bei iš kitų šaltinių, Seimo kontrolierius gali pradėti tyrimą savo iniciatyva.

Šiuo atveju tyrimą savo iniciatyva Seimo kontrolierė pradeda atsižvelgdama į tai, kad savo praktikoje susidūrė su atvejais (byla Nr. 4D-2022/1-125), kai nuteistosios, esančios PPN, yra tikrinamos naktį taip trikdančios jų poilsį. PPN administracija 2022-03-10 rašte Nr. 01/10-103 pateikė paaiškinimą, jog naktiniai patikrinimai vykdomi siekiant užtikrinti nuteistųjų (suimtųjų) nuolatinę priežiūrą visos paros metu.

Tyrimo objektas. PPN atliekamų nuteistųjų (suimtųjų) naktinių patikrinimų teisėtumo ir pagrįstumo įvertinimas.

TYRIMAS IR IŠVADOS

Nustatytos tyrimui reikšmingos faktinės aplinkybės

2. Seimo kontrolierė, pradėjusi tyrimą savo iniciatyva, dėl informacijos ir ją patvirtinančių dokumentų gavimo 2022-06-02 raštu Nr. 4D-2022/1-638/3D-1305 kreipėsi į PPN direktorių, prašydama informuoti, kuo vadovaudamiesi ir kokių tikslų PPN pareigūnai 2022 m. sausio 30 d. apie 1.15 val. vykdė 33 gyv. patalpos naktinį patikrinimą; kokie 2022 m. sausio 30 d. naktinio patikrinimo rezultatai; kaip dažnai ir kuo vadovaujantis PPN yra atliekami naktiniai patikrinimai, prašė pateikti nuo 2022 m. sausio 27 d. iki balandžio 27 d. PPN atliktų naktinių patikrinimų statistiką, kurioje atspindėtų patikrinimo laikas, kokių tikslų atliktas patikrinimas ir patikrinimų rezultatai.

3. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigoje 2022-06-14 buvo gautas PPN administracijos 2022-06-13 raštas Nr. S-1569, kuriuo paaiškinama:

3.1. „2022-01-30 1.15 val. Panevėžio pataisos namuose (toliau-įstaiga) 33 gyv. patalpoje naktinis patikrinimas vykdytas vadovaujantis 2022-01-21 Nr. 01/7-245 Panevėžio pataisos namų Apsaugos ir priežiūros postų planu ir Kalėjimų departamento direktoriaus 2020 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. V-88 „Dėl laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ patvirtinta Laisvės atėmimų vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcija. Vadovaujantis Kalėjimų departamento direktoriaus 2020 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. V-88 „Dėl laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ patvirtintos Laisvės atėmimų vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos (toliau – instrukcija) 19 punktu įstaigoje yra sudarytas Apsaugos ir priežiūros postų planas, kuris suderintas su Kalėjimų departamento direktoriaus pavaduotoju, kuriam priskirta administruoti apsaugos ir priežiūros sritis bei patvirtintas įstaigos direktoriaus. Instrukcijos 20.9. punkte nustatyta, kad apsaugos ir priežiūros posto plane turi būti pataisos pareigūnų, vykdančių apsaugą, priežiūrą ir dinaminę priežiūrą pareigos. Įstaigos Apsaugos ir priežiūros postų plane yra patvirtintos priežiūros pareigūnų pareigos atskiruose postuose, kur yra nustatytas ir nuteistųjų tikrinimo periodiškumas dienos ir nakties metu. Derinant įstaigos Apsaugos ir priežiūros postų planą, Kalėjimų departamento reikalavimu priežiūros postuose prie nuteistųjų gyvenamųjų patalpų Nr. P11, P12, P13, P15 (posto Nr. 13 prižiūrimoje teritorijoje yra 33 gyv. patalpa) tarnybą vykdantiems buvo nustatyta pareiga – „nuolat, bet ne rečiau kaip kas valandą, dienos ir nakties metu stebėti nuteistųjų elgesį ir bendravimo ypatumus, skiriant ypatingą dėmesį nuteistiesiems, įtrauktiems į linkusiųjų (pabėgti, žalotis, užpulti) įskaitas. Pastebėjus, kad nuteistasis savo elgesiu kėsina pažeisti režimo reikalavimus, jį įspėti, o nuteistajam nereaguojant į įspėjimą, imtis neatidėliotinių priemonių nutraukti neteisėtus jo veiksmus ir nedelsiant pranešti vyriausiajam specialistui ir specialistui budinčiajai pamainai (plano 12.9. punktas). Informuojame, kad nuteistųjų (suimtųjų) naktiniai patikrinimai vykdomi siekiant užtikrinti nuteistųjų (suimtųjų) nuolatinę priežiūrą visos paros metu. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 112 str. 2 d. nustatyta, kad vienas iš pagrindinių pataisos įstaigų režimo reikalavimų yra būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra. Instrukcijos 11 punkte yra nustatyta, kad asmenų laikomų įstaigose priežiūra užtikrinama: nuolatinė elgesio kontrole jų buvimo vietose (11.1. p.), patikrinimais ir skaičiuotėmis (11.2. p.) ir kt. Nuteistųjų nuolatinės priežiūros užtikrinimas vykdant naktinius patikrinimus yra ne tik prevencija, ši sąvoka bausmių vykdymo sistemoje suprantama plačiau.

Vykdam nuteistųjų nuolatinę priežiūrą (nuteistųjų elgesio patikrinimus dienos ir nakties metu) pasiekama visa eilė tikslų: 1. Užtikrinama nuteistųjų dienotvarkė ir užkardomi nuteistųjų režimo pažeidimai. Kaip praktika rodo nuteistieji, ypač nakties metu yra linkę daryti režimo pažeidimus (nėra savo miegamojoje vietoje, naudojami elektros prietaisais nakties metu, vartoja alkoholį ar narkotines medžiagas, naudojami neleidžiamais turėti daiktais (telefonais) ir kt.); 2. Užkardomi nusikaltimai bei užtikrinamas pačių nuteistųjų saugumas. Pastebimas ir užkardomas smurtavimas, seksualinis priekabiavimas ir kita nusikalstama veika. Nuteistieji, kurie patiria smurtą nuo kitų nuteistųjų dažniausiai slepia informaciją apie patiriamą smurtą, pasisako po įvykio. Pareigūnai lankydamiesi nuteistųjų gyvenamosiose ir kitose patalpose pastebėję vykdomą nusikalstamą veiką ar jos užuomazgas (kilę konfliktai, nuteistųjų nusiskundimai) gali imtis priemonių pažeidėjo ar nukentėjusio izoliavimui į kitą patalpą ir pan. tuo apsaugodami nuteistuosius nuo smurto. 3. Užkardomi nuteistųjų suicidiniai ketinimai bei susižalojimai. Laiku pastebimi susižaloję ar bandantys nusižudyti nuteistieji, laiku suteikiama medicininė pagalba. Kalėjimų departamento rekomendacijose yra nuostata, kad pirmą kartą į įstaigą atvykę asmenys iki pokalbio su psichologu turėtų būti stebimi visą parą kas 30 min. (tokių nuteistųjų (suimtųjų) suicidiniai ketinimai itin dažni). Taip pat ypatingas dėmesys reikalaujamas nuteistiesiems, linkusiems nusižudyti, jiems taikoma sustiprinta priežiūra. Be to, nusižudžius nuteistajam ar įvykus nusikaltimui dažnai yra atliekami tarnybiniai patikrinimai. Tokių patikrinimų metu kaip vienas pagrindinių klausimų ir priekaištų išvadose yra šie klausimai: kodėl laiku nepastebėta? Kodėl nevykdyta priežiūra? Kur buvo pareigūnai tuo metu? Atskirais atvejais pareigūnams skiriamos nuobaudos už nuteistųjų nepriežiūrą ar netinkamą

priežiūrą.“

3.2. „2022-01-30 1.15 val. 33 gyv. patalpos patikrinimo rezultatai dokumentais nefiksuoti nes režimo pažeidimų pastebėta nebuvo. Patikrinimų rezultatai dokumentais yra fiksuojami jei pastebimas režimo pažeidimas (nuteistieji nėra savo miegamojoje vietoje, naudojami neleidžiamais turėti daiktais (telefonais ir kt.), naudojami elektros prietaisais nakties metu, vartoja alkoholį ar narkotines medžiagas, savęs žalojimo atvejais ir pan.). Tokiu atveju surašomi tarnybiniai pranešimai, išskirtiniais atvejais pažeidėjai ar nuteistieji, kuriems yra grėsmė dėl jų saugumo yra izoliuojami į kitą patalpą. Naktiniai patikrinimai paprastai yra filmuojami vaizdo registratoriais, kuriais yra aprūpinti priežiūros pareigūnai. 2022-01-30 1.15 val. 33 gyv. patalpoje naktinis patikrinimas filmuotas vaizdo registratoriumi Nr. 42 (pridedamas vaizdo įrašas), pažeidimų neužfiksuota, nuteistosios miegojo savo miegamosiose vietose.“

3.3. „Įstaigoje naktiniai patikrinimai vykdomi Įstaigos apsaugos ir priežiūros postų plane nustatytu periodiškumu (...). Naktiniai patikrinimai vykdomi tokia tvarka: Apsaugos ir priežiūros postų plane nustatytu periodiškumu apeinama prižiūravimo posto teritorija ir 2–3 kartus nakties metu užeinama į gyvenamąsias patalpas. Naktinių patikrinimų statistika įstaigoje nevedama, įstaigos apsaugos ir priežiūros postų planas ir Instrukcija to nenumato. Naktiniai patikrinimai paprastai yra filmuojami vaizdo registratoriais. Norėtume paminėti, kad naktinius patikrinimus vykdyti sudėtinga įstaigos gyvenamosiose patalpose, kurios yra bendrabutinio tipo, didelės. Nuteistųjų naktinius patikrinimus neužėjus į bendrabutinio tipo patalpą vykdyti yra sudėtinga. Tikrinant kamerinių tipo patalpas problemų nekyla, nes suimtosios (nuteistosios) tikrinamos neužeinant į patalpą pro stebėjimo akutes.“

4. Seimo kontrolierė, pradėjusi tyrimą savo iniciatyva, dėl informacijos ir ją patvirtinančių dokumentų gavimo 2022-06-02 raštu Nr. 4D-2022/1-638/3D-1304 kreipėsi į Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – KD) direktorių, prašydama informuoti, kuo vadovaudamasi ir koku tikslu pataisos įstaigos administracijos gali atlikti naktinius patikrinimus; ar KD yra žinoma apie PPN administracijos prevenciškai vykdomus nuteistųjų (suimtųjų) naktinius patikrinimus; ar KD yra teikęs pataisos įstaigoms rekomendacijas ar išaiškinimus dėl naktinių patikrinimų vykdymo.

5. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigoje 2022-07-27 buvo gautas KD administracijos 2022-07-27 raštas Nr. 1S-2861, kuriuo paaiškinama:

5.1. „(...) laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys, turi specifinį teisinį statusą, todėl tam tikras jų asmeninių laisvių suvaržymas yra neišvengiamas. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje pripažįstama, kad įkalinimo įstaigose, atsižvelgiant į jų pobūdį, gali būti pateisinami platesni apribojimai nei laisvėje esančių asmenų atžvilgiu (žr. 2005 m. spalio 6 d. sprendimą byloje Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2), pareiškimo Nr. 74025/01). Be to, pripažįstama, kad tam tikros kalinimo sąlygos ir su tuo susiję apribojimai yra būdingi atliekant laisvės atėmimo bausmę (žr. 1967 m. liepos 11 d. sprendimą byloje K. H. C. prieš Jungtinę Karalystę, pareiškimo Nr. 2749/66), o laisvės atėmimo bausmė visada daro įtaką įprastam asmens gyvenimui ir neišvengiamai nustato tam tikrus apribojimus ir kontrolę (žr. 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimą byloje Dickson prieš Jungtinę Karalystę, pareiškimo Nr. 44362/04).

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) 10 str. 1 d. nustato, jog bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas Lietuvos Respublikos piliečiams įstatymų nustatytas teises, laisves ir pareigas su apribojimais, kuriuos numato Lietuvos Respublikos įstatymai ir teismo nuosprendis. Atkreiptinas dėmesys, kad laisvės atėmimo vietų įstaigose visiems suimtiesiems ir nuteistiesiems yra taikomi vienodi režimo reikalavimai, atitinkamai atsižvelgiant į jų priežiūros ypatumus. Bendrosios nuteistųjų teisės nustatytos BVK 11 str., pareigos BVK 12 str. Specialiąsias nuteistųjų teises reglamentuoja atitinkami kodekso skyriai, o BVK 110 str. 1 d. 1 ir 2 p. nustatytos specialiosios imperatyvios pareigos nuteistiesiems laikytis nustatytos pataisos įstaigų tvarkos, vykdyti pataisos įstaigos administracijos reikalavimus. Pagal BVK 5 str. įtvirtintą bausmių

vykdymo teisėtumo principą, nuteistų asmenų teisių bei laisvių suvaržymus nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai, nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga, o bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis. Įstatymu nustatyta bausmės vykdymo institucijų ir šių institucijų pareigūnų pareiga laikytis bausmių vykdymo teisėtumo principo yra teisinis garantas, kad šios įstaigos ir pareigūnai gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis.

BVK 112 str. nustatyta, kad: „Režimas – tai diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visuma. Pagrindiniai pataisos įstaigų režimo reikalavimai yra šie: būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra; reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas; skirtingų laikymo sąlygų sudarymas atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu“.

Pataisos įstaigų režimo užtikrinimo priemonės yra šios: pataisos įstaigų apsauga; teisės pažeidimų prevencija ir atskleidimas; įėjimo į pataisos įstaigas ir išėjimo iš jų tvarka; pataisos įstaigų vidaus tvarka; dienotvarkė; pataisos įstaigų administracijos veiksmai nuteistųjų badavimo arba atsisakymo dirbti ar vykdyti kitus administracijos įsakymus ir nurodymus atvejais arba nuteistųjų neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką, atvejais.

Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos, patvirtintos Kalėjų departamento direktoriaus 2020 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. V-88, 10 p. įtvirtinta sąvoka „įstaigose laikomų asmenų priežiūra – visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pataisos pareigūnų (dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų) veiksmų, kuriais siekiama užtikrinti įstaigose laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę, nustatytos dienotvarkės laikymąsi“, kuri apima ir naktinius, laisvės atėmimo vietų įstaigose laikomų asmenų tikrinimus.“

5.2. „Kalėjų departamentui yra žinoma apie Panevėžio pataisos namuose administracijos prevenciškai vykdomus nuteistųjų (suimtųjų) naktinius patikrinimus.“

5.3. „Kalėjų departamentas nėra teikęs pataisos įstaigoms rekomendacijų ar išaiškinimų dėl naktinių patikrinimų vykdymo. Tai numato teisės aktai, užtikrinant nuolatinę laisvės atėmimo vietų įstaigose laikomų asmenų kontrolę, siekiant užtikrinti minėtų asmenų sveikatą ir saugumą.“

Tyrimui reikšmingos teisės aktų nuostatos

6. *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 113 straipsnis* – „Pataisos įstaigų režimo užtikrinimo priemonės yra šios: pataisos įstaigų apsauga; teisės pažeidimų prevencija ir atskleidimas; įėjimo į pataisos įstaigas ir išėjimo iš jų tvarka; pataisos įstaigų vidaus tvarka; dienotvarkė; pataisos įstaigų administracijos veiksmai nuteistųjų badavimo arba atsisakymo dirbti ar vykdyti kitus administracijos įsakymus ir nurodymus atvejais arba nuteistųjų neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką, atvejais.“

7. *Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 3 straipsnis* – „Viešojo administravimo subjektai savo veikloje vadovaujasi šiais principais: [...]; 10) proporcingumo. Šis principas reiškia, kad administracinio sprendimo mastas ir jo įgyvendinimo priemonės turi atitikti būtinus ir pagrįstus administravimo tikslus“.

8. *Europos kalinimo taisyklių* (toliau – EKT):

53.1 *papunktis* – „Specialiųjų sustiprintos apsaugos ar saugumo priemonių turi būti imtasi tik esant išskirtinėms aplinkybėms.“

53.6 *papunktis* – „Tokios priemonės turi būti taikomos individualiai, o ne kalinių grupėms.“

9. *Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos, patvirtintos Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. V-88 „Dėl Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“* (toliau – Instrukcija):

10 *punktas* – „Įstaigose laikomų asmenų priežiūra – visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pataisos pareigūnų (dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų) veiksmų,

kuriais siekiama užtikrinti įstaigose laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę, nustatytos dienotvarkės laikymąsi.“

72 punktas – „Patikrinimai-skaičiuotės gali būti papildomai atliekami kiekvieną dieną – ryte ir vakare, dienotvarkėje nustatytu laiku, esant būtinumui – bet kuriuo paros laiku.“

139 punktas – „Siekiant surasti ir paimti daiktus, nenumatytus suimtiesiems (nuteistiesiems) leidžiamų įsigyti ir turėti daiktų sąrašuose, aptikti pabėgimui rengiamas vietas, surasti įstaigų teritorijose besislapstančius suimtuosius (nuteistuosius), atliekamos suimtųjų (nuteistųjų), įstaigų teritorijų ir patalpų kratos bei apžiūros.“

140 punktas – „Kratas ir apžiūras atlieka įstaigų pataisos pareigūnai, esant tarnybiniam būtinumui suderinus su Kalėjimų departamento ar įstaigos direktoriumi ir kitų struktūrų pareigūnai. Kratas ir apžiūras atliekantys pareigūnai privalo būti reiklūs suimtiesiems (nuteistiesiems), korektiški, nežeminti jų garbės ar orumo, negadinti šių asmenų daiktų. Kratos ir apžiūros nakties metu gali būti atliekamos siekiant užtikrinti vidaus tvarką bei užkardyti daromus nusikaltimus bei teisės pažeidimus. Kratų ir apžiūrų metu gali būti naudojamos priemonės, išvardytos šios instrukcijos 22 priede, taip pat pasitelkiami kinologai su tarnybiniais šunimis.“

Teismų praktika

10. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. spalio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-294-822/2018:

„[...] baudžiamajame įstatyme nustatytų sankcijų, susijusių su asmens laisvės ribojimu, sukeltos neigiamos pasekmės sudaro būtinąjį bausmės elementą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Valstybė, taikydama asmenims įstatyme įtvirtintus laisvės suvaržymus, prisiima dėl šių asmenų atsakomybę, *inter alia* (be kita ko) pozityvias pareigas užtikrinti, kad asmuo laisvės atėmimo vietose nepatirtų didesnių ribojimų nei tie, kurie paprastai būdingi laisvės atėmimo bausmės įgyvendinimu.“

11. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje yra nustatyta, jog kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Šio straipsnio turinį atskleidžia Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencija. Pagal EŽTT praktiką, asmens sulaikymas ar įkalinimas savo prigimtimi yra privataus ir šeimos gyvenimo ribojimas, tačiau toks ribojimas negali paneigti pačios teisės esmės. (žr. EŽTT sprendimą Messina prieš Italiją (Nr. 2), pareiškimas Nr. 25498/94, 61 p.).

Seimo kontrolieriaus darbo praktika

12. Seimo kontrolierius atliko tyrimą dėl Vilniaus pataisos namų pareigūnų veiksmų (neveikimo), nakties metu atliekant kratą gyvenamojoje patalpoje ir 2018-12-18 pažymoje Nr. 4D-2018/1-948 konstatavo: „Pažymėtina, kad krata yra prievartos priemonė, kurią atliekant asmenys patiria papildomų suvaržymų ir apribojimų, todėl vienas iš svarbiausių principų, kurių privalo paisyti kratą atliekantys pareigūnai, – proporcingumo principas.“

Atkreiptinas dėmesys, jog šiuo konkrečiu atveju atliktos kratos metu nebuvo aptikta jokių draudžiamų turėti daiktų, bet buvo sutrikdytas visų Vilniaus PN gyvenamojo korpuso 413 patalpoje gyvenusių nuteistųjų miegas, jie patyrė papildomų neigiamų pasekmių, todėl kyla pagrįstų abejonių, ar kratos atlikimas nakties metu tikrai buvo proporcinga priemonė.

Skundo dalis dėl proporcingumo principo pažeidimo, kratą atliekant nakties metu, pripažįstama pagrįsta.“

„Seimo kontrolieriaus nuomone, situacija, kai nėra aiškaus reglamentavimo dėl kratų atlikimo įkalinimo įstaigose nakties metu, sudaro pagrindo pareigūnams piktnaudžiauti savo teisėmis ir nesivadovauti proporcingumo principu, todėl siūlytina keisti šiuo metu galiojančią teisinę

reglamentavimą, nustatant, kad nakties metu kratos būtų atliekamos tik kraštutiniu atveju, t. y., turint pagrįstos informacijos (duomenų) apie galimai daromą pažeidimą arba esant pagrįstoms grėsmėms.“

Seimo kontrolierius KD direktoriui rekomendavo užtikrinti, kad pavaldžiose įkalinimo įstaigose įkalinimų asmenų kratos būtų atliekamos laikantis proporcingumo principo (neatliekat kratų naktį). Atsižvelgus į Seimo kontrolieriaus teiktas rekomendacijas buvo gautas KD 2020-04-17 raštas Nr. 1S-935, kuriame Seimo kontrolierių informavo, kad: „[...] Kalėjimų departamento direktorius 2020 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. V-88 „Dėl Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ (toliau – Instrukcija), išdėstė Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukciją nauja redakcija, kurios 140 p. nustatyta, jog <...> kratas ir apžiūras atliekantys pareigūnai privalo būti reiklūs suimtiesiems (nuteistiesiems), korektiški, nežeminti jų garbės ar orumo, negadinti šių asmenų daiktų. Kratos ir apžiūros nakties metu gali būti atliekamos siekiant užtikrinti vidaus tvarką bei užkardyti daromus nusikaltimus bei teisės pažeidimus <...>.

Atkreiptinas dėmesys, kad dėl Jūsų rekomendacijų susijusių su kratų organizavimu ir atlikimu, Kalėjimų departamentas 2019 m. sausio 14 d. raštu Nr. 1S-109 jau yra įpareigojęs laisvės atėmimo vietų įstaigų vadovus užtikrinti, kad atliekant kratas nakties metu, būtų vadovaujamosi proporcingumo principu, t. y. kratos nakties metu gali būti atliekamos tik išimtiniais atvejais (kai gaunama konkreti informacija apie suimtųjų (nuteistųjų) galimai turimus draudžiamus daiktus ar apie suimtųjų (nuteistųjų) daromus kitus teisės pažeidimus). [...]“.

Pažymėtina, kad ir Teisingumo ministerijos 2019-12-23 rašte adresuotame Seimo kontrolieriui Nr. (1.39E) 7R-7691 buvo akcentuojama, kad „[...] nuo rekomendacijos gavimo dienos, laisvės atėmimo vietų įstaigose buvo nutraukta kratų atlikimo nakties metu praktika (išskyrus išimtinius atvejus, kai gaunama konkreti informacija apie suimtųjų (nuteistųjų) galimai turimus draudžiamus daiktus ar kitus teisės pažeidimus), taip pat nebegaunama nusiskundimų iš įkalinimų asmenų dėl kratų atlikimo nakties metu.[...]“.

Tyrimo išvados

13. Tyrimas Seimo kontrolierės iniciatyva pradėtas įvertinus tai, kad praktikoje susiduriama su atvejais (byla Nr. 4D-2022/1-125), kai nuteistosios, esančios PPN, yra tikrinamos naktį taip trikdant jų poilsį. PPN administracijos paaiškinimuose nurodoma, jog naktiniai patikrinimai vykdomi siekiant užtikrinti nuteistųjų (suimtųjų) nuolatinę priežiūrą visos paros metu.

14. Pažymėtina, jog Instrukcijoje įtvirtinta, kad įstaigose laikomų asmenų priežiūra – visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pataisos pareigūnų (dinaminę priežiūrą vykdančių pareigūnų) veiksmų, kuriais siekiama užtikrinti įstaigose laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę, nustatytos dienotvarkės laikymąsi.

Taip pat įtvirtinta, jog patikrinimai-skaičiuotės gali būti papildomai atliekami kiekvieną dieną – ryte ir vakare, dienotvarkėje nustatytu laiku, esant būtinumui – bet kuriuo paros laiku.

Instrukcijos 140 punkte nurodyta, kad kratas ir apžiūras atlieka įstaigų pataisos pareigūnai, esant tarnybiniam būtinumui. Kratas ir apžiūras atliekantys pareigūnai privalo būti reiklūs suimtiesiems (nuteistiesiems), korektiški, nežeminti jų garbės ar orumo, negadinti šių asmenų daiktų. Kratos ir apžiūros nakties metu gali būti atliekamos siekiant užtikrinti vidaus tvarką bei užkardyti daromus nusikaltimus bei teisės pažeidimus.

Seimo kontrolierė atkreipia dėmesį į tai, kad visose pirmiau nurodytose teisės aktų nuostatose akcentuojamas būtinumas, kuriam esant patikrinimai, apžiūros ir kratos gali būti atliekamos kitu negu nustatyta laiku (ryte, vakare). Kaip matyti iš šio tyrimo metu surinktos informacijos, PPN 2022 m. sausio 30 d. apie 1.15 val. vykdyto naktinio patikrinimo 33 gyv. patalpoje metu nebuvo nustatyta ar užfiksuota jokių pažeidimų (šio tyrimo 3.2 papunktis).

15. Baudžiamajame įstatyme nustatytų sankcijų, susijusių su asmens laisvės ribojimu, sukeltamos neigiamos pasekmės sudaro būtinąjį bausmės elementą. Tačiau, kaip 1998 m. gruodžio

9 d. nutarime yra konstatavęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, valstybė, taikydama asmenims įstatyme įtvirtintus laisvės suvaržymus, prisiima dėl šių asmenų atsakomybę, *inter alia* pozityvias pareigas užtikrinti, kad asmuo laisvės atėmimo vietose nepatirtų didesnių ribojimų nei tie, kurie paprastai būdingi laisvės atėmimo bausmės įgyvendinimui. Atsižvelgus į tai, kad asmuo, kuriam paskirta laisvės atėmimo bausmė ar taikomas jos suvaržymas, tampa priklausomas nuo valstybės institucijų ir jų pareigūnų veiksmų, ypatingą reikšmę įgyja šio asmens teisinės apsaugos užtikrinimas, todėl pareigūnų taikomos priemonės privalo būti proporcingos. Proporcingumo principas reiškia, kad taikomos poveikio priemonės negali būti drastiškesnės ir griežtesnės, nei būtina norimam tikslui pasiekti. Taikoma poveikio priemonė neturi akivaizdžiai varžyti asmens labiau, negu reikia teisėtam tikslui pasiekti. Taigi, turi būti vengiama nereikalingo perteklinio asmens teisių ribojimo.

Pažymėtina, kad krata / patikrinimas / apžiūra yra prievartos priemonė, kurią atliekant asmenys patiria papildomų suvaržymų ir apribojimų, todėl vienas iš svarbiausių principų, kurių privalo paisyti krata / patikrinimą / apžiūrą atliekantys pareigūnai, – proporcingumo principas.

EKT 53.1 papunkčio taisyklė pabrėžia, kad specialios aukšto saugumo ar saugos priemonės taikomos tik išskirtinėmis aplinkybėmis. Paprastai kaliniams turėtų būti taikomos specialios aukšto lygio saugumo arba saugos priemonės tik tada, kai jų elgesys įrodė, kad jie kelia tokią grėsmę saugai ir saugumui, kad kalėjimo administracija neturi kitos išeities. Bet koks priskyrimas tokioms sąlygoms turėtų būti kuo trumpesnis ir turi būti nuolat peržiūrimas individualus kalinio elgesys.

Atkreiptinas dėmesys, jog šiuo konkrečiu atveju PPN pareigūnai Seimo kontrolieriui nepateikė informacijos apie būtinumą atlikti patikrinimą, kuris nurodytas teisės aktuose, atlikto naktinio patikrinimo metu nebuvo aptikta jokių draudžiamų turėti daiktų ar užfiksuota pažeidimų (šios tyrimo 3.2 papunktis). Priešingai – PPN pareigūnai naktinius patikrinimus 2–3 kartus nakties metu užeidami į gyvenamąją patalpą atlieka kiekvieną naktį, prevenciškai, ir tokius veiksmus grindžia teisės aktuose jiems nustatyta pareiga užtikrinti įstaigose laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę, nustatytos dienotvarkės laikymąsi (šios pažymos 3.1 ir 3.3 papunkčiai). Akivaizdu, kad tokie pareigūnų veiksmai trikdo nuteistųjų miegą, nuteistosios patiria papildomų neigiamų pasekmių.

Atsižvelgdama į tai, kas nurodyta, Seimo kontrolierė konstatuoja, kad prevencinio patikrinimo atlikimas nakties metu 2–3 kartus užeinant į gyvenamąją patalpą, nesant būtinumui, nėra proporcinga priemonė pataisos įstaigų režimui užtikrinti.

Seimo kontrolierė atkreipia dėmesį į tai, kad problema dėl nuteistųjų trikdymo miego metu (naktį) jau buvo spręsta – KD ir Teisingumo ministerija buvo pateikę poziciją, kad kratos nakties metu daugiau nebus atliekamos arba atliekamos tik išimtiniais atvejais; po Seimo kontrolieriaus atlikto tyrimo buvo inicijuotas Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcijos pakeitimas (šios pažymos 12 punktą). Atsižvelgiant ir į tai, kas jau anksčiau Seimo kontrolieriaus 2018-12-18 pažymoje Nr. 4D-2018/1-948 buvo konstatuota, laikytina, kad patikrinimams nakties metu taikomi žmogaus teisių apsaugos standartai turėtų būti ne mažesni nei kratos atlikimui gyvenamojoje patalpoje nakties metu. Seimo kontrolierė pažymi, kad tokie patikrinimai, kai 2–3 kartus nakties metu užeinama į gyvenamąsias patalpas nesant būtinumui, neatitinka žmogaus teisių apsaugos standartų ir neturi būti vykdomi.

Teisės į privatumą ir poilsį nakties metu užtikrinimas yra siejamas su proporcingumo principo taikymu. Pažymėtina, kad jeigu specialiosios saugumo priemonės kaliniams taikomos neproporcingai griežtai, EŽTT gali konstatuoti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 ir 8 straipsnių pažeidimą.

Seimo kontrolierė laikosi nuomonės, kad pareigūnų užėjimas naktį į kameras galimas tik esant būtinumui ir išskirtinėmis sąlygomis, kaip tai rekomenduoja EKT, bei nepažeidžiant proporcingumo principo, užtikrinant teisę į privatumą.

Šis tyrimas atskleidė, kad po Seimo kontrolieriaus 2018 metais atlikto tyrimo pakeista Laisvės atėmimo vietų įstaigų apsaugos ir priežiūros instrukcija nesudarė prielaidų užkirsti kelią nuteistųjų patikrinimams nakties metu nesant būtinumo. Priešingai – pareigūnai, ydingai vadovaudamiesi šiuo metu galiojančio teisinio reglamentavimo nuostatomis, būtent jomis ir teisinga neproporcingai griežtai taikomas šias profilaktines saugumo (kontrolės) priemones bei nesivadovauja

Kalėjimų departamento 2019 m. sausio 14 d. rašte Nr. 1S-109 suformuluotu įpareigojimu dėl kratų atlikimo nakties metu (šios pažymos 3 punktas). Atsižvelgdama į tai, Seimo kontrolierė sprendžia, kad tikslinga tobulinti teisinį reglamentavimą taip, kad patikrinimai nakties metu užeinant į gyvenamąsias patalpas būtų atliekami tik esant būtinumui.

16. Apibendrinant Seimo kontrolierės iniciatyva atliktą tyrimą dėl PPN administracijos vykdomų naktinių patikrinimų, taip trikdančią nuteistųjų (suimtųjų) naktinį poilsį, nesivadovaujant proporcingumo principu, pripažįstama pagrįstu.

SEIMO KONTROLIERĖS SPRENDIMAS

17. Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 1 punktu, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė nusprendžia savo iniciatyva pradėti tyrimą dėl PPN administracijos vykdomų nuteistųjų naktinių patikrinimų nepagrįstumo taip trikdančią nuteistųjų (suimtųjų) naktinį poilsį, nesivadovaujant proporcingumo principu, pripažinti pagrįstu.

SEIMO KONTROLIERĖS REKOMENDACIJA

18. Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 8 ir 14 punktais, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriui rekomenduoja:

18.1. užtikrinti, kad pavaldžiose įkalinimo įstaigose būtų nutraukta įkalintų asmenų patikrinimų atlikimo nakties metu nesant būtinumo praktika.

18.2. imtis priemonių ir keisti šiuo metu galiojančią teisinį reglamentavimą, kad nakties metu patikrinimai būtų atliekami tik kraštutiniu atveju, t. y. gavus pagrįstos informacijos apie galimai daromą pažeidimą arba esant pagrįstoms grėsmėms ir išskirtiniam būtinumui.

19. Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 14 ir 17 punktais, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė Panevėžio pataisos namų direktoriui rekomenduoja užtikrinti, kad:

19.1. būtų nutraukta įkalintų asmenų patikrinimų atlikimo nakties metu nesant būtinumo praktika;

19.2. įstaigoje įkalintų asmenų patikrinimai nakties metu būtų atliekami laikantis proporcingumo principo.

Primenama, kad Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 20 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog informacija apie siūlymų (rekomendacijų) išnagrinėjimą Seimo kontrolieriui turi būti pateikiama nedelsiant priėmus sprendimus dėl priemonių, kurių bus imamasi, atsižvelgiant į Seimo kontrolieriaus siūlymą (rekomendaciją), **bet ne vėliau kaip per 30 dienų nuo siūlymo (rekomendacijos) gavimo dienos.**

Seimo kontrolierė

Erika Leonaitė